

ЕКОНОМІКА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

УДК 631.1

І.М. Сачовський

кандидат економічних наук
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проведено аналіз найважливіших показників ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за період 2000–2011 рр.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, рентабельність виробництва, структура витрат на виробництво продукції.

І. Вступ

Агропромисловий комплекс України переживає складний період свого розвитку. Триває процес становлення і постійного вдосконалення нових форм господарювання, насамперед сільськогосподарських підприємств, природа й характер організації виробничих процесів у яких кардинальним чином відрізняються від тих, що існували при колективній формі власності на землю. У цих умовах особливої актуальності набувають питання всебічного врахування специфіки зазначеної форми сільськогосподарського виробництва як на загальнонаціональному, так і, особливо, на регіональному (обласному) рівні, відповідності її основним вимогам ринкової системи ведення господарства, створення необхідних, в першу чергу, економічного характеру передумов неухильного підвищення ефективності їх функціонування. Тому цим питанням далеко не випадково приділено належну увагу у спеціалізованій економічній літературі, зокрема у працях таких учених, як І.І. Лукінов, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин та інші. Специфіка пропонованої статті полягає в тому, що виявлені в процесі аналізу основних показників ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільщини особливості слід розглядати як конкретний прояв тих закономірностей їх розвитку, які наявні на загальнонаціональному і, відповідно, регіональному (обласному) рівні.

ІІ. Постановка завдання

Вихідними положеннями аналізу основних показників ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області були, зокрема, такі:

– сільськогосподарські підприємства – це принципово новий вид сільськогосподарського виробництва, їх виникнення без-

посередньо пов'язане з кардинальною реорганізацією системи виробничих відносин в аграрному секторі економіки України за роки незалежності;

- однією з найважливіших передумов ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств є рівень урахування специфіки того чи іншого регіону країни в процесі розробки й реалізації державної політики щодо підтримки їх розвитку.

ІІІ. Результати

Кінцевою метою будь-якої форми виробничої діяльності є отримання прибутку, величина якого залежить від багатьох факторів, зокрема трудомісткості виробництва, спеціалізації тих чи інших суб'єктів господарювання на виробництві продукції, що склалися традиційно, існуючої на цьому етапі розвитку системи регламентації ціноутворення на основні види продукції, в тому числі сільськогосподарської, і т.д. Саме з огляду на це аналіз основних показників виробничої діяльності, зокрема сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, образно кажучи, проливає світло на специфіку організації виробництва в зазначеному його виді (табл. 1).

Першим і найбільш очевидним висновком з наведених у табл. 1 даних є те, що в цілому по сільськогосподарських підприємствах Тернопільщини, починаючи з 2005 р. і за винятком 2010 р., спостерігалось динамічне зростання величини отриманого ними прибутку – з 23,2 млн грн у 2005 р. до 734,7 млн грн у 2011 р., тобто у 31,6 раза, хоча якщо бути до кінця справедливим, таке стрімке збільшення величини отриманого прибутку пояснюється причинами передусім якісного характеру, зокрема, що важливо, не стільки змінами в кількості господарюючих суб'єктів зазначеного виду, скільки розширенням об-

сягів виробництва, укрупненням існуючих протягом розглядуваного періоду.

Другим, і це потрібно виділити окремо, висновком з наведених у табл. 1 даних є те, що із наведеної величини отриманого, зокрема в 2011 р., прибутку у 734,7 млн грн

716,6 млн грн (або 97,5%) припадає на сільськогосподарські підприємства, що займалися виробництвом продукції рослинництва, причому це співвідношення в цілому було наявне протягом усього періоду 2005–2011 р.

Таблиця 1

Основні показники виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільщини¹

Показники	Роки					
	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Прибуток/збиток (–) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн грн	–13,6	23,2	300,2	472,0	322,5	734,7
у тому числі:						
продукції рослинництва	34,7	25,3	293,4	461,6	317,1	716,6
продукції тваринництва	–51,0	–2,1	6,8	10,4	5,4	18,1
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва сільськогосподарської продукції, %						
у тому числі:						
продукції рослинництва	–4,7	6,0	23,8	28,5	16,1	27,5
продукції тваринництва	22,8	8,7	27,8	31,6	18,1	30,9
продукції тваринництва	–41,3	–2,2	3,3	5,2	2,1	5,1

¹ Тут і надалі використано дані: Сільське господарство Тернопільської області за 2011 рік : статист. зб. – Тернопіль, 2012.

Третім, найбільш важливим висновком з наведених у табл. 1 даних є те, що (і це у відомому розумінні легко пояснити) рівень рентабельності виробництва в сільськогосподарських підприємствах рослинницької галузі був суттєво вищим за її величину у таких підприємствах тваринницької галузі – наприклад, у 2011 р. співвідношення його становило, відповідно, 30,9% і 5,1%. У контексті вищезазначеного, мабуть, потребує окремого розгляду й те, що у сільськогосподарських підприємствах Тернопільщини,

насамперед рослинницької галузі, протягом розглядуваного періоду 2000–2011 рр. були наявні досить-таки значні перепади рівня рентабельності виробництва в окремі роки.

Наведені в табл. 1 дані, хоча й важливі насамперед у пізнавальному плані, все ж є узагальненими. Тому вважаємо за доцільне дещо деталізувати їх, розглянувши специфіку організації, рентабельності виробництва в сільськогосподарських підприємствах Тернопільщини на внутрішньообласному рівні, по районах (табл. 2).

Таблиця 2

Рентабельність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, %

Райони	Роки					
	2000	2005	2008	2009	2010	2011
По області	–4,7	6,0	23,8	28,5	16,1	27,5
Бережанський	–10,0	–13,9	–7,5	–9,8	2,1	20,9
Борщівський	–17,5	–20,9	–22,1	–4,7	–4,9	18,0
Бучацький	–26,4	9,9	40,6	49,6	53,8	88,2
Гусятинський	10,4	8,4	42,2	37,4	12,8	26,3
Заліщицький	–10,4	–3,5	6,2	–1,1	10,5	16,2
Збаразький	6,3	2,5	–0,6	–11,2	2,8	15,2
Зборівський	–5,2	2,5	17,9	18,8	0,9	10,1
Козівський	0,7	–3,8	122,6	81,5	26,4	38,0
Кременецький	–20,8	–20,6	–4,8	–23,7	–15,2	–24,5
Лановецький	14,6	15,9	8,0	5,3	14,1	24,1
Монастирський	–12,6	–24,2	33,6	39,7	42,9	11,2
Підволочиський	0,3	28,3	52,4	29,4	43,0	53,9
Підгаєцький	–8,2	3,8	0,0	68,4	37,0	35,6
Теребовлянський	–3,2	10,6	22,5	23,9	5,6	22,6
Тернопільський	–2,0	10,3	20,1	13,4	21,5	21,1
Чортківський	–1,7	11,4	2,0	15,6	–7,4	11,8
Шумський	–10,5	–23,7	7,0	31,1	34,9	37,2

Тут є також ряд цікавих моментів. Перше – наявність широкого діапазону коливань рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств різних районів – від –24,5% у цілому по Кременецькому до 53,9% у Підволочиському і навіть 88,2% у Бучацькому районах. Такі перепади, найбільш імовірно, пояснюються як галузевою структурою сільськогосподарських підприємств, про що вже

йшлося в процесі аналізу даних табл. 1, так і, мабуть, спеціалізацією їх на виробництві тих чи інших видів продукції, про що йтиме мова нижче; очевидно наявний і вплив, зокрема зміна структури, сівозмін, оскільки цілком природно допустити, що кліматичні умови в межах однієї, в нашому випадку Тернопільської області – однакові на всій її території.

Друге – в контексті вищезазначеного, мабуть, доречно виділити окремо: що протягом усього розгляданого періоду 2000–2011 рр. стабільно збитковими були сільськогосподарські підприємства Кременецького району.

І третє: в області доволі чітких обрисів набуває тенденція поступового зменшення кількості збиткових сільськогосподарських підприємств, що, в принципі, цілком природно і, з огляду на багато причин, закономірно. Особливо показовим у цьому плані є Шумський район, у сільськогосподарських підприємствах якого рівень рентабельності зріс з 10,5% у 2000 р. до 37,2% у 2011 р.; у Козівсь-

кому районі рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств у 2005 р. перебував на рівні -3,8%, а у 2008 р. – 122,6%.

Такі лише деякі особливості специфіки організації виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільщини на внутрішньообласному рівні потребують окремого розгляду рівня рентабельності їх основних видів продукції. Наважимося зауважити більше: загальний рівень рентабельності того чи іншого сільськогосподарського підприємства є, по суті, похідним від цього показника, що зумовлює особливу актуальність його аналізу (табл. 3).

Таблиця 3

Рівень рентабельності (збитковості) основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах Тернопільщини, %

Види продукції	Роки					
	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Зернові культури	67,0	3,0	21,8	17,4	12,5	20,8
Цукрові буряки	-4,3	22,9	36,0	85,7	20,0	52,7
Картопля	8,8	21,5	-10,4	7,7	33,5	6,0
Соняшник	1,4	13,4	-47,4	33,1	32,8	45,2
Овочі	26,1	28,6	83,5	26,2	68,8	5,1
Плоди	-12,1	-0,5	-76,0	-5,8	-49,7	-337,7
М'ясо:						
– великої рогатої худоби	-45,5	-23,9	-14,4	-25,2	-22,7	-10,9
– свиней	-58,7	0,5	4,6	20,4	-6,8	-3,4
– птиці	-35,1	-38,0	-13,2	-19,7	10,2	35,6
Молоко	-9,5	24,2	24,1	11,5	33,7	22,1
Яйця	4,1	16,1	6,4	4,3	1,8	5,5

Чи не найважливішим, найбільш узагальнювальним, висновком з аналізу наведених у табл. 3 даних можна вважати відсутність будь-яких чітко виражених тенденцій у динаміці рівня рентабельності основних видів продукції сільськогосподарських підприємств Тернопільської області. Більше того, окремою особливістю можна вважати якраз різкі перепади в її величині стосовно тієї чи іншої продукції. Яскравим підтвердженням цього висновку є динаміка рівня рентабельності, зокрема, плодів – з -49,7% в 2010 р. до 337,7% у 2011 р. Аналогічна картина спостерігалася й у виробництві овочів – якщо у 2008 р. рівень їх рентабельності становив 83,5%, то у 2011 р. – лише 5,1%, і зернових культур – 67% у 2000 р. і 3,0% в 2005 р. Хоча, у відомому розумінні, можна констатувати, що в сільськогосподарських підприємствах рослинницької галузі Тернопільщини відносно високорентабельним є вирощування цукрових буряків і соняшнику (відповідно, 52,7% і 45,2% у 2005 р.).

Свою специфіку має і тваринницька галузь. Зокрема, як свідчать дані табл. 3, у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області постійно протягом усього розгляданого періоду було збитковим вирощування великої рогатої худоби, причому в окремі роки особливою мірою. По суті, те саме можна зазначити і стосовно відгодівлі свиней, хоча водночас наявне й

поступове зростання рівня рентабельності вирощування птиці. Ще однією особливістю є те, що в сільськогосподарських підприємствах Тернопільщини відносно низький рівень рентабельності виробництва яєць (5,5% у 2011 р.).

З аналізу даних табл. 3 напрашується логічний висновок про те, наскільки важливими факторами динаміки розвитку сільськогосподарських підприємств, зокрема й Тернопільської області, є існуюча система ціноутворення на основні види їх продукції, рівень організації виробництва і збуту продукції і т. д.

Доповнимо характеристику основних показників виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільської області розглядом структури витрат на виробництво продукції – одного з найважливіших показників, що безпосередньо визначають рівень їх рентабельності (табл. 4).

До її особливостей ми, в першу чергу, зараховуємо такі:

1) існування відносно значних відмінностей у величині витрат на оплату праці в сільськогосподарських підприємствах різної форми спеціалізації виробництва. Так, наприклад, у 2011 р. у сільськогосподарських підприємствах рослинницької галузі питома вага витрат на оплату праці перебувала на рівні 5,2% загальної величини витрат, а тваринницької – на рівні 9,1%, причому таке співвідношення спостерігалася протягом 2009–2011 рр.;

**Структура витрат на виробництво продукції в сільськогосподарських підприємствах
Тернопільської області, %**

Витрати	2009 р.			2010 р.			2011 р.		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі		усього	у тому числі	
		рос- линни- цтво	тварин- ництво		рос- линни- цтво	тварин- ництво		рос- линни- цтво	тварин- ництво
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі:									
витрати на оплату праці	6,5	5,8	11,9	6,2	5,6	10,6	5,6	5,2	9,1
відрахування на соціальні заходи	2,0	1,7	3,7	2,2	2,0	3,8	2,0	1,9	3,3
матеріальні витрати	<u>76,1</u>	<u>75,9</u>	<u>77,7</u>	<u>75,3</u>	<u>74,6</u>	<u>79,6</u>	<u>78,3</u>	<u>77,7</u>	<u>82,6</u>
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в тому числі на:									
– насіння і посадковий матеріал	11,9	13,6	–	16,4	19,0	–	14,4	16,2	–
– корми	9,3	–	76,2	10,3	–	76,6	8,5	–	73,7
– іншу продукцію	1,0	1,0	1,0	1,3	1,3	0,8	1,0	1,1	0,6
– мінеральні добрива	32,6	37,2	–	23,7	27,4	–	22,6	25,6	–
– нафтопродукти	14,7	15,9	5,9	14,6	15,9	5,8	15,1	16,3	5,7
– електроенергію	1,5	1,2	3,4	1,4	1,2	3,4	1,3	1,1	3,0
– паливо	0,6	0,6	0,3	0,7	0,8	0,3	1,0	1,1	0,5
– запчастини, ремонтні й будівельні матеріали	6,5	6,4	7,1	6,9	7,0	6,2	5,9	6,0	4,8
– оплату робіт і послуг, виконаних сторонніми організаціями	21,9	24,1	6,1	24,7	27,4	6,9	30,2	32,6	11,7
– амортизація основних засобів	5,5	5,7	4,1	5,4	5,6	4,4	4,8	5,0	2,9
– інші витрати	9,9	10,9	2,6	10,9	12,2	1,8	9,3	10,2	2,1

2) приблизно 3/4 усієї величини витрат на виробництво продукції в сільськогосподарських підприємствах Тернопільщини припадає на матеріальні витрати, причому питома вага останніх була відносно стабільною протягом останніх трьох років;

3) очевидно (і це підтверджують результати досліджень), що в структурі матеріальних витрат сільськогосподарських підприємств тваринницької галузі питома вага витрат на закупівлю кормів перебувала на рівні 73,7–76,6%, тоді як у підприємствах рослинницької галузі приблизно 1/4 частина матеріальних витрат припадає на закупівлю мінеральних добрив, 16,2% – на насіння і посадковий матеріал і 16,3% – на нафтопродукти;

4) окремою особливістю можна вважати й те, що у структурі матеріальних витрат сільськогосподарських підприємств Тернопільщини в цілому відносно висока питома вага витрат на оплату робіт і послуг, виконаних сторонніми організаціями, причому за останні 3 роки наявна тенденція її зростання – з 21,9% у 2009 р. до 30,2% у 2011 р.; при цьому зазначимо, що в сільськогосподарських підприємствах рослинницької галузі питома вага цього виду витрат коливалась у межах 24,1–32,6%, тоді як у тваринницькій галузі вона була на рівні 6,1–11,7%, тобто суттєво відрізнялась;

5) варто окремо виділити й те, що величина витрат на амортизацію основних засобів у сільськогосподарських підприємствах як рослинницької, так і тваринницької галузей була, в принципі, однаковою, більше того, їх питома вага в цілому була відносно

стабільною протягом останніх трьох років – у межах 4,8–5,5% від загальної величини витрат на виробництво продукції.

IV. Висновки

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити ряд висновків, зокрема:

- виникнення сільськогосподарських підприємств було об'єктивною необхідністю, закономірним наслідком реформування агропромислового комплексу України відповідно до основних вимог ринкової економіки;
- динаміка розвитку сільськогосподарських підприємств може бути одним з найважливіших показників рівня зрілості ринкових відносин в аграрному секторі економіки України;
- природа і характер організації виробничих процесів у сучасних сільськогосподарських підприємствах кардинальним чином відрізняються від тих, які існували за колективної форми власності на землю; докорінно змінилися практично всі внутрішні й зовнішні умови їх функціонування;
- одним з найважливіших факторів підвищення ефективності виробництва в сучасних сільськогосподарських підприємствах є рівень адекватності державної політики щодо їх підтримки особливостям того чи іншого регіону країни, в чому можна особливо наглядно переконатися на прикладі регулювання ціноутворення на основні види сільськогосподарської продукції;
- на сучасному етапі розвитку сільськогосподарських підприємств триває процес постійного вдосконалення системи виробничих відносин з метою неухильного

підвищення ефективності їх функціонування.

Список використаної літератури

1. Березівська О.Я. Економічне регулювання функціонування сільськогосподарських підприємств на основі оренди земельних угідь / О.Я. Березівська // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 96–102.
2. Корнійчук О.О. Економічна ефективність виробництва продукції тваринництва у

сільськогосподарських підприємствах / О.О. Корнійчук // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 99–105.

3. Олійник О.В. Критерії державної підтримки сільськогосподарських підприємств / О.В. Олійник, Т.В. Калашнікова // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 49–53.
4. Сільське господарство Тернопільської області за 2011 р. : статист. зб. – Тернопіль, 2012.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013.

Сачовский И.М. К характеристике основных показателей производственной деятельности сельскохозяйственных предприятий Тернопольской области

В статье проведен анализ наиболее важных показателей эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий Тернопольской области за период 2000–2011 гг.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, рентабельность производства, структура издержек на производство продукции.

Sachovsky I. To the characteristics of basic features of production activity of agricultural enterprises in Ternopil region

Modern agricultural enterprises are an absolutely new type of agricultural production, which appeared as a direct result of reformation of the agricultural complex of Ukraine in compliance with the basic requirements of market economics. There is a constant process of improvement of the economic mechanism of their functioning, adaptation to new economic conditions including dependence on the level of adequacy of the state policy concerning support of their development to the peculiarities of a specific region of the country. It is a basic keynote idea of the article offered and it has found its reflection first of all in the analysis of such features, as income and profitability level of production in agricultural enterprises in particular in Ternopil region. Moreover, it is detailed by the consideration of profitability level of basic types of agricultural production on the enterprises of a specified type. The output regulation at this was the fact that the profitability level of a specific agricultural enterprise is finally the derivative from the feature mentioned above. The characteristics of functioning effectiveness of agricultural enterprises of Ternopil region is complemented by the consideration of the structure of expenses on production which is one of the most important and determining factors of production profitability level.

Key words: agricultural enterprises, production profitability, structure of expenses on production.